

ՀԱՆԴԻՍ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԻԼԻԱԿԱՆ ԵՒ ՌԴԻՍԱԿԱՆ ՀՈՄԵՐՈՍԻ

Ամեն անգամ քերթուածոց վրայ խօսք ըրած ժամանակնիս, Հոմերոս իրաւապէս մեր առաջին մտադրութիւնը կը գրաւէ, ոչ միայն իբրեւ հայր գիւցադնական քերթութեանց, այլ և ընդհանուր ամեն տեսակ բանաստեղծութեանց: Ով որ ձեռք կ'առնու կարգաւոր զՀոմերոս, պէտք է որ մտածէ թէ կը կարգայ ուշխարհիս հնագոյն գիրքը յետ Աստուածայունը Գրոց:

Մինչև որ մէկն այս խորհրդածութիւնս չընէ՝ անկարելի է անոր հոգւոյն խորը թափանցել, և ոչ իսկ խելամուտ ըլլալ հեղինակին գրուածոց: Պէտք չէ անոր մէջ 'ի խնդիր ելել Օգոստոսի դարուն ճշգրտութեան և վայելչաբանութեան. մերկանալու ենք զմեզ մեր նոր զարդարուն և նուրբ գտողափարնեբնէն, և դարձընելու մեր միտքը գրեթէ երեք հազար տարի առաջ մարդկային պատմութեան մէջ: Պէտք է որ մտքերնիս դնենք դտնելու հոն հին աշխարհի նկար մ'առջննիս բացուած, նկատելու հոն վայրենութեան ժամանակի մեր ձաւոր բնաւորութիւններ և սովորութիւններ. բարոյական գաղափարները դեռ անկատար, բնական բերմանց և կրից յուզումն՝ անվարժ դեռ ևս այն սոսնձերուն՝ որոնց սովորեալ են յառաջագոյնընկերութեան մէջ: Հոն մարմնոյ կորուսութիւնն գիւցադնական կրից գլխաւորներէն կը համարուի, կիրակուրներ պատրաստեն և քաղցն յագեցընել իբրեւ հետաքրքրութեան արժանաւոր դործողութիւնը կը նկարագրուին: Գիւցադուք յայտնապէս պանծանք իրենք զիրենք կը գովեն, մէկ-մէկ սաստկապէս կը թշնամանեն, և այնպիսի նախատանգը կը վարուին յաղ-

թուած թշնամոյն հետ, որ հիմա առարգ գործ մը կը համարուի:

Իլիականի սկզբնաւորութեան մէջնորագոյնը չեն գտներ այն արժանաւոր նպատակը, զոր անհրաժեշտ հարկաւոր կը համարին գիւցադնական մեծ քերթուածոյ մը համար: Հոն ուրիշ բանի վրայ չի խօսուիր, բայց եթէ երկու հըրամանատրաց աղախնոյ մը համար ըրած վիճին վրայ: Ապողոնի քուրմը կ'աղաչէ զԱգամեմնոն յետո դարձընելու իր դուստրը, որ քաղաքի մ'աւարառութե ժամանակ իրեն վիճակուեր էր: Ագամեմնոն կը մերժէ զխնդիրն, Ապողոն զիջանելով քրմին աղաչանաց՝ կ'առաքէ Յունաց բանակը փոխադրական ախտ մը: Կը քարողէ գուշակն թէ 'ի հաշտութիւն ածելու համար զԱպողոն ուրիշ հնարք չկայ, բայց եթէ դասեր առ քուրմըն դարձը: Ագամեմնոն կը բարկանայ գուշակին, և կ'երդնու աւելի սիրել զաղախին քան իր կիտեմնետրա կինը. բայց որովհետեւ բանակը ազատելու համար հարկ էր ետ դարձընել, անոր տեղ ուրիշ մը կը պահանջէ, զԲրիսէիս՝ Աքիլլեսի աղախինը: Աքիլլէս, ինչպէս դիւրին էր գուշակելը, կը բորբոքի բարկութեամբ, կը կշտամբէ զԱգամեմնոն, յափշտակութեանն և անիրաւութեանն համար, և զինքը չարաշար նախատելէն ետքը, հրապարակաւ երդումն կ'ընէ՝ եթէ Արքայն իր կամքը կատարելու ըլլայ, ինքը իր զօրաց հետ ետ քաշուելու և ալ չօգնելու Յունաց ընդդէմ Տրոյվացոց: Եւ իրաւընէն ետ կը քաշուի: Իր մայրը Թետիս աստուածուհին կը համոզէ զԱրամադգ իրեն 'ի նպատ, և վերջինս Աքիլլեսի նախատանաց վրէժ խնդրելու համար,

հակառակ կը կենայ Թունաց, թողով գանձը երկար ժամանակ ծառի ձախարհութեանց մէջ ինկնալու. մինչև որ Ա. քիլէս կը խաղաղի և հաշտութիւն ըլլալով Ագաթանգիտի և իրեն մէջ, Յոյնք լաղթութիւն կը ստանան Աքիլէսի ձեռքով:

Այս է հաւատարմութիւնը իշխանի գործոյ՝ ծրագիրն. ուստի կը ծագին այն հրաշալիքն զորս Որաւորոս Զարմանազունն ուրանէ իր ² կ'անուանէ, որոնցմով ի է այն հիմնադիր քերթուածը, որք և ուշագրութեան նիւթ եղած են ամեն քաղաքակրթեալ ազգաց Հոմերոսէն մինչև ցայսօր: Հոմերական քերթուածոյն վրայ ունեցած հասարակաց զմայլմունքըն պէտք չէ զմեզ զարմացնեն. ծրագիրն մի, կ'ըսեմք որ բոլորովին տարբեր շարք սիրտն ունենալ հիմնական ժամանակիս որ և իցէ մատենագրի մը գրչին տակ: Որովհետև մէկքի թողով բեղնաւոր հանճարոյ մը որ և իցէ նիւթ ճոխացնելու և գեղեցկացնելու կարողութեան արգասիքը, դիտելու է որ նախնի սովորոյթը, թէպէտև բոլորովին հակառակ են ներկայ աշխուական և պաճուազարդ գաղափարաց, այսու հանդերձ շատ աւելի առատ նիւթ կը մատակարարեն բանաստեղծութեան քան թէ ներկայ քաղաքակիրթ մարդկու լեւան վիճակը: Հին սովորոյթը աւելի բնական և յայտնի կը ներկայացընեն մեզի մարդկային բնութիւնը, առանց այն բռնազբօս և կեղծեալ կերպերու՝ զորս 'ի կիր կ'առնուն հիմնական դարուս մէջ գանձինս իրարու անձանթ ընելով: Արտաքս կը զեղուն հոգւոյ ուժգին և կատաղի կրքեր, որոնց նկարագրութիւնը շատ աւելի ազդուութիւն կու տայ գրութեան ոճոյն, քան թէ հանդարտ և մեղմաբարոյ զգացմունքները: Կը ցուցնեն մեր բնածին նախապաշարմանց, ցանկութեանց, և ըզձից զարդացումն և անսանձ դարձելը: Ընդհանրապէս նախկին ժամանակ յատուկ եղած ուժով և կենդանի սոյն մ'առաւելութիւնըն՝ միացեալ սովորութեանց և բարոյից այսպիսի վիճակի մը

հետ, մեզի անկախել կու տան այս տեսակ գրութեանց մէջ աւելի վառվռուն կերպ, աշխուժութիւն, և ազատ թռիչքնատուր հանճարոյ, քան թէ աւելի քաղաքականացեալ դարաց մէջ եղած գրութիւնները. և յիրաւի երկու գլխաւոր յատկութիւններ կը փայլին հոմերական բանաստեղծութեան մէջ, որք են եռանդն և պարզութիւն: Արդ յառաջ խաղաղ քանի մը մանրամասն տեսութիւն ընելու իշխանի վրայ, ուշագրութեան նիւթ առնելով գործոց, բնաւորութեանց և պատմութեան երեք տեսակէտները:

Տարակոյս չկայ որ նիւթոյն բնորութիւնն պատշաճ է և վայելուչ, վասն զի Հոմերոսի ժամանակ Տրոյից պատերազմին պէս վեհապանծ և արժանաւոր ուրիշ որ և իցէ նիւթ չէր գտնուեր: Բունական տէրութեանց այսպիսի մեծ գանակցութիւնն անձի մը հրամանատարութեան տակ, և Տրոյից տասնամեայ պաշարումն ամէն կողմ զինուորական մեծամեծ քաջութեանց համբաւ ձգած պէտք էին ըլլալ, և զբովանդակ Բունաստան 'ի հետաքրքրութիւն շարժած՝ գիտնալու իրենց գիւցազանց վրայ եկած աւանդութիւնները, որոնք այն պատերազմին մէջ նշանաւոր գտնուեր էին:

Հոմերոս իր քերթուածը այս առանդութեանց վրայ հիմնեց, թէպէտև ինքը ըստ հասարակաց կարծեաց Տրոյից պատերազմէն երկու կամ երեք դար ետքը ծնաւ, այսու հանդերձ զրաւոր յիշատակարանաց պակասութեւ պատճառաւ, պէտք էր որ այն գէպքն ընկըմուած ըլլալ թանձրամած խաւարի մը մէջ, որով և ազատ թողած բոլորովին բանաստեղծութեան խառնելու ստուգապատում աւանդութեանց հետ բազմաթիւ առատաբնիկներ, Հոմերոս իրեն 'ի նիւթ չէ առած բոլոր Տրոյից պատերազմը, այլ գեղեցիկ ընտրութեամբ միայն առանձին մասն, որք և Աքիլէսի ընդ Ագամեմնոնի հետ ունեցած դժուարութիւնը, և անկէջ յառաջ եկած գիւպուածները, որոնց տեսչութիւնը թէ

պէտեւ 47 օր կը տեւէ, սակայն մեր առ-
ջեւ կը ներկայացընեն պատերազմին ա-
մենէն աւելի հետաքրքրական և կենսա-
կան հանդամանաց ժամանակը: Եթէ
Հոմերոս այսպիսի կազմածով այլ և այլ
դիպաց միութիւն մը չտար, հարկ էր որ
իրարու հետ անկապաղկեալ պատերազ-
մաց շարք մը պատմէր: Բովանդակ
գրուածին մէջ գլխաւոր բարուց նկա-
րագիր կ'առնու զԱլեքիլեանը, և կը յու-
ցընէ դաշնակից իշխանաց անմիաբա-
նութեան գէշ հետևանքները: Այսու
ամենայնիւ պէտք է խոստովանիլ որ
վիրդիլիոս նիւթի ընտրութեան կող-
մանէ կը գերազանցէ քան զՀոմերոս:
Ենէականի ծրագիրն աւելի ընդարձակ
է, և կը բովանդակէ դիպաց աւելի ա-
խորժելի զանազանութիւն, մինչդեռ
իլլիականը գրեթէ պատերազմը լի է:

Իրաւամբ ամէն ժամանակ Հոմերոս
գովումած է իր սքանչելի գիւտին առաջ-
նութեան համար, բազմաթիւ դի-
պուածներ, խօսակցութիւններ, առ-
տուածոց և մարդկանց անթիւ բարուց
նկարագիրներ, այն սքանչելի փոփոխու-
թեամբ՝ որով պատերազմաց նկարա-
գրութիւնները մէջ զանազանած է վիրա-
ւորելոց և մեռնողներուն այլ և այլ կեր-
պերը, և գրեթէ ամէն ընկած քաջաց
համառօտ կենսագրութիւնները, ուն-
հասնում գիւտի աղբիւր մը կը բանան
առջևնիս: Բայց ըստ իմ կարծեաց հա-
ւասար գովեստից արժանի է նաև իր
գերազանց տրամաբանութեան համար.
իր պատմութիւն ամենամեծ արուեստով
շինուած է: Աստիճանաւորութեամբ կը
ներկայացուի մեր առջև. իր դիպա-
գունք մէկմէկու կը յաջորդեն գրաւելով
մեր ուշադրութիւնը, քերթուածին ըն-
թացից հետ նաև կնճիռները կը բազ-
մապատկին և կը դժուարանան, և ա-
մենայն ինչ կարգեալ է փառաւորելու
զԱլեքիլէս, և զինքը պատմութեան դիպ-
ագին ցուցնելու, ըստ առաջնեկեալ նը-
պատակի բանաստեղծին:

Բայց Հոմերոս բարուց նկարագրու-
թեան մէջ կը գերազանցէ քան զամէն
մատենագիր: Իր կենդանի և եռանդուն

բացատրութիւններն առ այս՝ մեծու մա-
սամբ յառաջ կու գան իրեն խօսից և
գրուցատրութեանց մէջ ունեցած ա-
ռատութենէն քան զվիրդիլիոս և քան
ուրիշ որ և իցէ բանաստեղծ: Հոս դի-
տելու է որ զանձինս ներկայացընել և
անոնց խօսեցընել տալն աւելի հին ոճ
է, քան թէ ըստ օրինաց պատմութեան
իրենց խօսքերը և դործերը մէջ բերել:
Առ այս բացայայտ օրինակներ ունինք
Հին կտակարանին մէջ, յորում փոխա-
նակ պատմութեանց կը յաճախեն խօ-
սակցութիւնք, պատասխանատրութիւնք
և կրկնութիւնք ընտանեկան անգամ
նիւթոց վրայ: Այսպէս Ծննդոց գրքին
մէջ Գլ. ԽԲ. համար 7. «Եւ իբրև ետես
« Գովմէփ զգեղբարսն իւր, ծանեաւ, և
« օտարանայր 'ի նոցանէ, և խօսեցաւ
« ընդ-նոսա խոտողոյնս, և ասէ. Ուստի
« գայք: Եւ նոքա ասեն. Յերկրէն Գա-
« նանացոց՝ դնել կերակուրս: Ծա-
« նեաւ Գովմէփ զգեղբարսն իւր, և նո-
« քա ոչ ծանեան զնա, և յիշեաց Գով-
« մէփ զերազն իւր զոր ետես, և ասէ ցնո-
« սա. Լրտեպ էք դուք, և զիտեղգել և ըզ-
« մուտ աշխարհիս եկեալ էք, եւ նոքա ա-
« սեն. Ոչ տէր, ծառայք քո եկեալ եմք
« զնեւ կերակուրս, ամենեքին մեք եմք
« որդիք առն միոյ. ալք խաղաղութեան
« եմք, և չեն ծառայք քո լրտեպ: Առէ
« ցնոսա. Ոչ, այլ գել և զմուտ երկրիս
« եկեալ էք տեսանել: Եւ նոքա ասեն.
« Երկոտասան եղբարք եմք ծառայք
« քո որդիք առն միոյ յերկրին Քանա-
« նացոց, և կրտսերն առ հօր իւրում
« է, և միւսն չէ 'ի միջի: Ասէ ցնոսա
« Գովմէփ. Այդ իսկ է զոր ասացի
« ձեզ, թէ լրտեպ էք, և գովին յայտ
« արարէք. երդուեալ յարեն փարա-
«ւոնի, ոչ ելանէք աստի՛ եթէ ոչ եկես-
« ցէ եղբայրն ձեր կրտսեր, և դուք կա-
« ցէք 'ի դիպահոյ՝ մինչև յայսնի լի-
« նիցին բանք ձեր եթէ արդար խօսի-
« ցիք, ապա թէ ոչ երդուեալ յարեն փա-
«ւանի թէ ոչ լրտեպ էք դուք »:
Այս տեսակ գրութեան ոճն ամենա-
պարզ է և անպաճոյճ, որով և անտա-
րակոյս ամենահին. և ուղղակի բնու-

թեան ազդեցութեամբը դրուած է, տեղն 'ի տեղը մէջ բերելով յիշեալ անձանց մէջ կատարուած և կամ հաւանական կարծեօք տեղի ունեցած փափոխակի խօսակցութիւնն իմաստակաղ յառաջդրուածութեամբը, երբ գրութեան արուեստը կատարելագործուեցաւ, աւելի ընտիր համարուեցաւ խօսակցութեան կարևոր կէտերը համառօտ պատմութեան մը մէջ ամփոփել ինքնին 'ի բանատեղծէն և կամ պատմաբանէն, և պահել զէմ առ զէմ խօսակցութիւնները միայն մեծամեծ պարագայից մէջ։ Հոմերոսի գործածած թատերական և տրամաբանական հին ոճը, իր կատարելութեանց հետ ունի նաև իր թերութիւններն. զքերթուածն աւելի բնական և ոգեկից կ'ընծայէ, և աւելի լուր կը յայտնէ բնաւորութիւնները և սովորութիւնները. բայց ոչ է այնչափ ծանրընթաց և վեհ և երբեմն ալ ձանձրանալի է։ Եթէ ունի տաղտկալի բան մը Հոմերոս, յայտն կը կայանայ որ չափէն աւելի կը ջանայ զանձինս զէմ առ զէմ խօսեցնել և այս խօսակցութիւններէն ոմանք սնոսի են, և ոմանք ալ բոլորովին անյարմար, և կարծես թէ յունական եռանդեան հետ ուզեր է միանգամայն տալ մեզի յունական շատախօսութեան ճաշակ մը. 'ի վերայ այսր ամենայնի, բոլոր իրեն խօսակցութիւնները վառվառն ըլլալուն հետ նաև սեփական ոճ մ'ունին, և ըստ մեծի մասին առնոյմէ ծանօթ է մեղի մարդկային աղցին մեծ տալլ զարգացումը։ Ումէն ընթերցող իր դիւյազանց հետ կը ստանայ ներքին և ընտանի ծանօթութիւն մը, մինչև կարծես իրենց հետ ապրած և կենակից եղած ըլլայ։ իր այլ և այլ պատերազմադաջ ոչ միայն զբոլորութիւնը և այլ և այլ տեսակ քաջաորտութիւնները նկարագրած է, այլ նաև զարմանալի արուեստով ըրած է քանի մը ամենամոլափուկ բնաւորութեանց նկարագիրներ, ուր քաջասրտութիւն կամ ամենին չի մոնէր, և կամ ամենաթեթիվ և մասն ունի։

Վերջապէս, սրչափ ջանացած է, օրի-

նակի համար, այնպիսի կերպով ներկայացնել Հելենեայ բարքը որ իրեն մեղկութեամբ և յանցանք հանդերձ զինքն ատելի չընէ։ Տրոյից իմաստնոց առ նա ինքն ցուցած զարմանքն, իրեն առաջին անգամ քերթուածին երրորդ գրքին մէջ ներկայացած ատեն ազնուական և յարգելի կերպ մը կու տան։ Յետոյ իրեն ըրած հառաչանքներն և լալը, Պրիսմու առջև ունեցած ամօթը, զՄենեսլաւոս տեսած ժամանակ զգացած ցաւն և ինքզինքն պարտաւոր ճանչնալն, Պարիսի վատութիւնը յանդիմանելը, և մի և նոյն ժամանակ անոր հետ իր առաջին քաղցրութեան դառնալն, այս ամէնը ամենակենդանի մասնանկարներ են այն կանացի տկարութեամբ կազմուած բնաւորութեան, զոր մասամբ մը կը դատապարտենք, և մասամբ մ'ալ կարեկից կ'ըլլանք. մինչդեռ չի մոռնար քերթողն ընդհակառակը զէմ առ զէմ այս բնաւորութեան կարգելու առաքինի տիկնոջ մը, ողջախոհ և ազնիւ Անդրոմաքեայ բարուց նկարագիրը։

Ինքն իսկ Պարիս, հեղինակ այս ամէն չարեաց, բոլորովին սեպհական յատկութիւններով նկարագրուած է։ Իրեն բարուց նկարագիրը, ինչպէս որ բնական է մտածելը, խառնուրդ մ'է քաջութեան և մեղկութեան։ Խոյս կու տայ Մենեսլաւոսէն առաջի բերան զինքը տեսածին պէս, և անմիջապէս քիչ ետքը անոր հետ 'ի մենամարտութիւն կ'ելլէ։ Ինքն դարձեալ գերազանց վարժապետ է ազնուական կերպերու, քաղաքավոր իր խօսակցութեանց մէջ, համեմատութեամբ միանգամայն և հըռութեամբ կ'ընդունի իր եղբօրը Հեկտորի ամէն յանդիմանութիւնները, նկարագրուած է վայելչութեան և զեղեցիկ ճաշակի տէր անձ մը, ինքնին եղած է իր պաշտօնին ճարտարապետը, և վեցերորդ գրքին մէջ կը գտնէ զինքն Հեկտոր՝ զբաղած փայլեցնելու և զարդարելու իր զէնքերը, և յետոյ եզական սնապարծութեամբ և պերճութեամբ մը պատերազմի կ'ելլէ, որուն նկարագիրն աւելի փայլ կը ստանայ իլիականի

մէջ գտնուածներէն՝ գեղեցիկ նմանութեամբ մը, այսինքն այն նժուգին որ պտուղութեամբ կը կտրէ դաշտերը գէպ 'ի դեմն արաթով արշաւելով :

Հոմերոս կը պարտաւ տալով իր դիւցաղին Աքիլլէսի շատ դապոնական և անսիրելի բնաւորութիւն մը : Բայց ես կարծեմ թէ ընդհանրապէս կ'անկրաւիմք առ Աքիլլէս՝ նկատելով Որատիոսի երկու տողերը, որոնց մէջ յիշաւ շափազանցօրէն բացատրուած է իր բնաւորութիւնը, թէ

« Անդէհեր, բարկասիրտ և ամենէ և անողոք
Ոչ օրէնս իւր գիւնցե, յոյս զամենայն գիցե
[Երբ զէն : 0
ՈՐԱՏ. Արեւստ քերթ. էջ 23. տող 121 :

Աքիլլէս բուն է իրեն կրից մէջ, բայց հեռի է արդարութեան և օրինաց անարգող ըլլալէ : Ազամեմնոնի հետ ունեցած վիճին մէջ սաստիկ եռանդն կը ցուցնէ, բայց իրաւունքն իրեն կողմն է, և թէպէտ հրապարակաւ նախատուած, բայց այնու հանգերձ տեղի կու տայ և խաղաղութեամբ կը յանձնէ զԲրիսէիս, առանց ուրիշ քինու, բայց միայն չը պատերազմելու այլ ևս զինքը նախատող հրամանատարի մը տակ : Բայց 'ի զմահ արհամարհելէ և զարմանայի քաջարտութենէ, ունի նաև ուրիշ գիւցազնական զանազան յատկութիւններ : Պարզամիտ և անխարդախ է, կը սիրէ իր հպատակները և կը յարգէ աստուածները : Նշանաւոր է իրեն ցուցած սերտ և հաստատուն բարեկամութեամբը : ազնուական զգայուններ ունի, քաջ է, պատուաւոր, և այն ժամանակի անձանց վայրբութեան աստիճանին հետ, որ Հոմերոսի գրեթէ ամեն գիւցազնայն բարոյից մէջ կը տեսնուի, ամենայնարար է ազդելու 'ի մեզ առ ինքն, եթէ ոչ անկեղծ և պարզ համարումն, սակայն ամենամեծ զարմացումն :

Հոմերոսի մէջ բնաւորութեան նկատմամբ գիտաբանութեան արժանի են նաև աստուածներն, որոնք շատ աւելի գերունին իշխականի, քան թէ ինչականի և կամ ուրիշ որ և իցէ գիւցազնեղութեան մէջ, այնպէս որ Հոմերոս աղբիւր համարուած է բանաստեղծական աստուածաբանութեան : Ընդհանուր հնաւորից, կամ որ նոյն է աստուածներուն միջմատման ներքին իմաստներուն համար, որով անոնց վրայօք եղած աւանդութիւններն, աստուածներու առասպելաց հետ խառնուած էին : ուստի Հոմերոս խիստ աղէկ ընտրութեամբ մէջ բերած է այս ժողովրդական և աւանդութիւնները : Բայց ասկից հետեանք չեկրթ թէ ուրեմն յաջորդ դարերու մէջ եկող բանաստեղծները տարբերութեց վրայ գրելով հանդերձ՝ նոյն օրինակ հնարից պիտի կազմեն իրենց գրութիւնները :

Այս գիւտը Հոմերոսի գրչին տակ ամենագեղեցիկ արդիւնք մը յառաջ կը բերէ, ասով միշտ զուարթ և սիրելի է, շատ անգամ նաև վսեմ և վեհաշուք իր քերթուածոյն մէջ կը մտցնէ աստուածոց մեծ բազմութիւն մը, այնպէս բնաւորութեամբ իրարմէ տարբեր ինչպէս են գրեթէ իր մարդկային դերասանները : աստուածոց միջմատութեամբ շատ նորոգութիւն և զանազանութիւն կը մտցնէ իր պատերազմներուն մէջ : և ստէպ ստէպ երկրէս, յերկինս փոխադրելով իր տեսարանը՝ մտայնաղյուհ հանգստութիւն մը կը պատճառէ այնքան արեանց և կոտորածոց մէջ : Չենք կրքնար ժխտել որ Հոմերոսի աստուածները, թէպէտ և միշտ կենդանի և ողևոր, սակայն և երբեմն իրենց պատշաճ պատուէն կը պակսին : Իր մեզի պատմած ամուսնական վեճերն ընդ մէջ Արամազ-

դայ և Հերայի, և անվայելուչ հակա-
ճառութիւններն ընդ մէջ փոքր աս-
տուածոց, որոնք երկու պատերազմող
բանակաց ինպատարաժնուած էին, նոր
բանաստեղծի մը համար անհետեւելի օ-
րինակներ են: Բայց զՀամբր այսու հան-
գերձ արդարացնելու համար, պէտք
ենք մտածել որ ըստ առասպելաց այն
ժամանակներուն, աստուածները խիստ
քիչ բարձրադոյն կը համարուէին քան
զմարդիկ, բոլոր մարդկային կիրքերը
ունէին, կ'աւտէին, կը խմէին, և մարդ-
կանց նման կրնային վիրաւորուիլ, որ
զիւք և աղպականներ ունէին երկու հա-
կառակ բանակաց մէջ, և ՚ի բաց ա-
ռեալ իրենց անմահ ըլլալու ձիրքն և
Որմադոսի զաղաթման վրայ բնակելիին,
իրենց թեաւոր կառքերը, որոնցմով յեր-
կիր կ'իջնային, և դարձեալ վեր կ'ել-
լային ճաշակելու համար ամբոսխայն
և զնեկտար, ուրիշ կողմանէ զանազանու-
թիւն չունէին մարդկանց դիւցապուն
ներէն, որով և կարող էին մասն ունե-
նալու անոնց իրարու հետ ունեցած հա-
կառակութեանց մէջ, Բայց ոչ միշտ այս
կերպով կը նուաստացնէ Հոմերոս իր
աստուածները. զիտէ նաև ըստ պատ-
շաճին երկցնել զանոնք դերադանց վսե-
մութեամբ: Արամազդ հայր աստուածոց
և մարդկան, շատ անգամ մեծ վայել-
չութեամբ նկարագրուած է, և իրական-
նի ամենէն աւելի վսեմ կտորներէն շա-
տերը կը վերաբերին մեծամեծ դիպուա-
ծոց մէջ Պոսիդոնի, Աթենասայ և Ապո-
լոնի երևնալուն:

Հոմերոսի ոճը սահուն, բնական և
շատ վառվռուն է, բայց անոնք միայն
կրնան պանշանալ, որոնք կը սիրեն հին
պարզութիւնը, և զիսուն ներել քանի
մը անուշադրութեանց և կրկնութեանց,
որ ժամանակ անցնելէն վերջը դու-
թեան ոճոյն յղկուելով ներելի չէ բա-
նաստեղծից գործածել:

Հոմերոսի սճին պարզութիւնը կը գե-
րազանել քան զայլ բանաստեղծներուն, և
շատ նմանութիւն ունի հին կտակա-
րանին քանի մը բանաստեղծական մա-
սանց իր տողերն բոլորն ալ ներդաշնա-

կաւոր են, և ամենէն աւելի դերադանց
կերպով ձայնի և զգացման զուգընթաց
նմանութիւն կ'ազգեն:

Հոմերոսի պատմութիւնը միշտ ամե-
նակտրուկ է, որով և շնորհալի և եռան-
դուն, թէպէտև ինչպէս առաջ ըսի դէմ
առ դէմ զրուցատրութիւններէն ոմանք
տաղտկալի են: Ամեն բանի մէջ նկարա-
գրող է Հոմերոս, և նկարագրող այնպիսի
չքնաղ սեփական սճերով, յորս կը կայա-
նայ նկարագրութեան գրուածոյ մը
գեղեցկութիւնը: Վիրգիլիոս կը ծանու-
ցանէ մեզի Արամազդայ կամաց հաճու-
թիւնը ամենաչքեղ վեհութեամբ, ըսե-
լով

... . Ի տալ կամացն ըզհաճութիւն
Եւ ըզմեծն տառանեալ գըղըրգեցոյց Որմադոս:

Բայց Հոմերոս նոյն բանը նկարա-
գրելու ժամանակ կը յուզնէ նաև Արա-
մազդայ արտեանաց խոնարհիլն և իր
անմահ հերաց հաւանութեան նշան
տուած աստեմ յնցուիլը, որով իր գէմքը
աւելի բնական և կենդանի կ'ընծայէ:
Ամեն անգամ երբոր ինքը կ'ուզէ բանի
մը վրայ մեր ուշադրութիւնը գրաւել,
այնքան յայտը եղանակաւ կը նկարագրէ
զայն, որ կերպով մը աչքերնուս առջև
կը դնէ: Առ այս օրինակ կրնայ համա-
րուիլ Պանդարոսի նետաձգութիւնը, որով
երկու բանակները իրարու հետ ՚ի մարտ
խառնուեցան. բայց քան զամենայն
հիանալի է վեցերորդ գրքին մէջ Հել-
սոորի Անդրոմաքեայ հետ ըրած տե-
սութիւնը, ուր բովանդակ ամուսնու-
թեան և հայրական սիրոյ պարագանե-
րը, ուր որդւոյն զարհուրած հօրը սա-
ղաւարտէն և անոր փեսարազարդ ցցուն
քէն՝ դէպ ՚ի գայեկին գիրկը դիմելը,
Հելիտորի զսաղաւարտը մէկդի դնել և
զորդին իր բազկաց մէջ առնուլն, և ա-
նոր համար առ աստուածս աղօթեն,
Անդրոմաքայ վերստին զորդին իր գիր-
կը առնուլն ժպիտով մը արտասուաց
հետ խառնուած, և կամ հեղինակին
բացատրութեամբն ըսելով, խնայալու
ժամանակ արտասուելով. այս ամենն
իրաւընէ կը յօրինեն ամենաբնական

և ամենափափուկ պատկեր մը՝ անբա-
ցատրելի հրաշալիք :

Մասնաւորապէս պատերազմաց նը-
կարագրութեան մէջ կը գերազանցէ
Հոմերոս : Այնպիսի կերպով կը նկա-
րագրէ դոստոյումն և զաղաղակ և զշփո-
թութիւն, որ կարծես թէ ընթերցողը
մարտին խառնուրդին մէջ կը գնէ : Հոս
իր եռանդեան հուրը աւելի բարձր կը
վերանայ, մինչև վիրդիլիոսի, նա մա-
նաւանդ գրեթէ ուրիշ ամեն քերթողաց
պատերազմներն՝ Հոմերոսիննեբուն առ-
ջն ցուրտ և անհոգի կ'երևան :

Նմանութեանց մասին գալով ոչ ոք
բանաստեղծ իրեն պէս առաւու է : և յի-
շուի շատերը ամենազեղեցիկ են, ինչ-
պէս Տրոյական բանակին հրատներուն
նմանութիւնը գիշերուան լուսնոյ և առ-
տեղաց հետ : Պարիսի 'ի պատերազմն
արշաւելը՝ աշխոյժ նմուզի մը նմանու-
թեամբ, և Եւփորոսի մեռած ինայլը՝
մատղաշ ծառի մը յանկարծ մորկէ խոր-
տակելուն նմանութեամբ : որովք բոլորն
ալ բանաստեղծական ամենագեղեցիկ
կտորներ են որ ուրիշ տեղ չեն կրնար
գտնուիլ : Այսու հանդերձ ես չեմ
տարնիր որ Հոմերոսի նմանութիւնները՝
ընդհանուր տառնելով, իր մեծագոյն գե-
ղեցկութիւնը կազմեն : Այս տեսակ
նմանութիւնը վրայէ վրայ շատ բար-
դուած են, և շատ անգամ պատ-
մութեան և նկարագրութեան թելը կը
կտրատեն : Մէջ բերուած նմանութեան
կէտը երբեմն շատ որոշ չէ, և այն առ-
արկաները որոնցմէ նմանութիւն քա-
ղած է՝ իրարու խիստ մերձաւոր են : Իր
առիւծները, արջերը, արծիւները, և ոչ-
խարկերը խիստ շատ անգամ 'ի հանդիսի
կը ներկայանան, և քանի մը նմանութեց
մէջ եղած ակնարկութիւնները, նաև
'ի նկատի ունենալով հին ժամանակ
ներելի եղած կերպերը՝ խիստ աւմիկ
են :

Մինչև հիմա իմ գիտողութիւններս
իլիականի վրայ էին, արդ պէտքէ նաև
քանի մը գիտողութիւն ընել Ոդիսական
նի նկատմամբ : Ընդգիշտի առ այս ը-
րած գաղափարութիւնն է (որ ոչ անհիմն

է), թէ Հոմերոս կընայ համեմատուիլ
'ի մուսա խոնարհած արեղական, որուն
մեծութիւնն կը տեսէ դեռ ևս, թէպէտ
և չունի ցորեկուսն ջերմութիւնը : Չնեմ
գտնել հոս իլիականի եռանդն և վսե-
մութիւնը, սակայն ունի դարձեալ մեծ
դուլնափայ արժանի գեղեցկութիւն-
ներ : Ի բնէ հաճոյական քերթուած
մ'է, և շատ աւելի տեսարանաց փոփո-
խութիւն ունի քան զիլիականն, և կը
պարունակէ շատ հետաքրքիր պատմու-
թիւններ և ամենագեղեցիկ նկարագրու-
թիւններ : Միշտ մի և նոյն թատերա-
կան ողին կը պահէ, և հետեւից նոյն
պիսի որակութիւն կը տեսնուի՝ ինչ-
պէս որ կ'երևայ միւս քերթուածոյն
մէջ : Յիշատի կը հեռանայ իլիականի
աստուածոց, դիւցաղանց, և պատերազ-
մական քաջութեանց վեհագոյն կէտե-
րէն, բայց անոր փոխադարձ աւելի գե-
ղեցիկ նկարներ առջնեսի կը գնէ հին
սովորութեանց : Փոխանակ իլիականի
մէջ տիրող վայրագութեան, Ոդիսական
նըն կը ներկայացնէ մեզի հիւրընկա-
լութեան և մարդասիրութեան սիրուն
տեսարաններ, մեր միտքը կը յափշտա-
կէ շատ մը հրաշալի գիպումներով,
առջնեսի կը գնէ բնութեան չքնաղ ե-
րեւոյթներ, կը հրահանգէ զմեզ անյեղ-
լի բարոյականով մը՝ որ կը տիրէ բովան-
դակ քերթուածոյն մէջ :

Սակայն մէջը քանի մը թերութիւն-
ներ կան, զորս անկարելի է չտեսնելու
զարնել : Շատ մը տեսարաններ ստորին
կը մնան այն վայելչութիւնէն՝ զոր բնա-
կանաբար կը փնտռենք ամեն դիւցաղ-
նական քերթուածոց մէջ : Վերջին տառ-
նը մէկ գրքերը, յետ հառանելոյ Ոդիսե-
սի յիշմարտէ՝ մեծաւ մասամբ անհոգի
և ձանձրալի են, թէպէտև Ոդիսեսի
ինքզինքը իր եւրիկեսայ դայելին ծա-
նուցանելն, և իր խօսակցութիւնն ընդ-
Պենելոպեայ տասնութներորդ գրքին
մէջ, քանի որ Պենելոպէ դեռ զինքը
չէր ճանչցած, զողտրիկ և հաճոյալիւր
են : Այսու հանդերձ բանաստեղծը շատ
յաջողած չէ Ոդիսեսի և Պենելոպեայ
կարեւոր ծանօթութիւնը պատմած ժա-

մանակ : Այս ետքինս չափազանց զգուշաւոր է և կասկածոտ, և յետոյ չենք տեսներ իր վրայ այն յանկարծական

ուրախութիւնը, որուն այսպիսի մեծ զիպուածի մը մէջ կը սպասէինք :

ՊԼԵՌ

1 Հռետորութեան մէջ Գործ 4՝ ըստ ի գրուածի մը նիւթը կամ պատմութիւնը :

2 Ռատիոսի խօսքը, ոչ թէ Իլիականին, այլ Ոգիականին նկատմամբ է :

Ս. Ն Մ Ե Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ե Ի Ս Է Բ

Արփիասկիդըն առաւօտուն ընդ եթեր Մինչ արեգակըն վարդասփիւռ ծաւալէր, Դեղեցկափայլ քան ըզլուշան 'ի հովտի, Յառնէր յաղօթս այդուն այդուն վարդուհի : Բոյլք զըւարթնոց հոգեղինաց սրբաասուն Ի՛ երկինք համակ յապուշ կային 'ի ժամուն, Յոր զարմազան շընորհք եւ սէր 'ի մի փունջ՝ Ակնախըտիդ ճաճանչէին հոգեշունչ : Հոյ պատանիք 'ի մարգս 'ի դաշտ Շիրակուան՝ Բիւր երանիս կարգային մօր վարդենկան : Այլ վարդուհի ամբիժ ողւով ու անմեղիկ եղբարցն 'ի տես՝ էր քան ըզվարդ անուշիկ . Կըրտսերն Արդամ իբր համարին հարազատ Գան յանձին կեանս՝ էր քեռն յարեւ խանդակաթ : Այլ ոչ այսպէս անաղորոյն բազըն ինքնին Նախանձաբեկ ցանգ 'ի նըսիհ մահացուն : Մինչ վարդուհի երջանկափթիթ յայդ զըւարթ Նազէր յափունս լըճին կենաց ծաղկաղարդ, Բարապանաց մահուան եհաս անդ խօշուն, Նա ծաղկընկէց թառամեցաւ յիւր ցօղուն . Լուսափարփառ աչքունքն, աւանդ, բացխըփիկ Մահահրաւէրն 'ի քուն կային հանդարտիկ : Խընոզքն ըզհա եւ զըրացիք ամենայն Տըրտմաթախիժ հեծեն 'ի սուգ եւ ողբան . Ողբայ Արդամ, եւ ուիք յայացն իւր հոսնն, Բըխեալ ցաւոց սըրտին 'ի լիճ լուսեղէն : Եկայք դըստերք, ծն համչիրակք, եկայք աստ, Մեղմել ըզցաւըս վարդուհւոյ շարաբաստ . Օ՛ն մատերուք մանկըտւոյ պարք աղածրի՝ Սփոփել զԱրդամ՝ որ կայ մենուկ և՛ ամայի : Ո՛հ, աւցք եւ մահ, բանքս այսոքիկ միշտ զըժնեայ, Զայնք անիմաստք են առ անմեղն Արդամայ . Այլ գելու սիրտ 'ի լանջ մանկանն յերիկէ Ի հեծեծանըս քեռն լոկ, եւ մընչէ : Որպէս զըւարթուն իմն անմեղուկ պահապան՝ Առ 'ի զըւարթ առնել ըզըրոյն և՛ անասան,